

Sp. 527. Tillaga til þingsályktunar [170. mál]

um, að biskup Íslands skuli hafa aðsetur í Skálholti.

Flm.: Sveinbjörn Högnason, Gísli Guðmundsson, Friðjón Skarphéðinsson,
Gunnar Jóhannsson, Alfreð Gíslason, Sigurður Ó. Ólafsson,
Gunnar Gíslason, Ágúst Þorvaldsson.

Alþingi ályktar, að biskup Íslands skuli hafa aðsetur í Skálholti.

Jafnframt ályktar Alþingi að fela ríkisstjórninni að undirbúa þá löggjöf, sem nauðsynleg kann að reynast vegna flutnings biskupsstólsins.

Greinargerð.

Það er söguleg staðreynd, að Skálholt var biskupssetur og eign stólsins frá því á dögum Gissurar biskups Ísleifssonar á ofanverðri 11. öld þangað til 1. og 3. gr. a konungstilskipunar frá hinum 29. apríl 1785 skipa svo fyrir, að færa skuli setrið til Reykjavíkur og reisa þar nýtt biskupssetur m. m.

Að visu sat Ísleifur biskup Gissurarson í Skálholti, en það var föðurleifð hans. Er hann gerðist biskup, hinn fyrsti hérlendra, varð hann að slíta sambúð sinni við konu sína, Döllu Þorvaldsdóttur, en hún vildi búa á hálfu landi, og segir um í Ísleifspætti, að um óhægindi hafi verið að leika með mönnum og skipta fjám með þeim. Í Hungurvöku segir og, að Gissur, sonur þeirra, hafi eigi haft allt til ábúðar í Skálholti, af því að móðir hans vildi búa á sínum hluta landsins, meðan hún lifði. En eftir andlát hennar eignaðist Gissur allt landið og lagði það til kirkjunnar, er hann lét reisa og vigði Péttri postula. Þessar tvær heimildir eru því samhljóða um meginefni og brjóta ekki í bág við hina eldri heimild Ara fróða í Íslendingabók, sem segir, að Gissur hafi látið í lög leggja, að stóll biskups, er á Íslandi væri, skyldi í Skálholti vera, en áður var hvergi, og lagði hann til stólsins Skálholtsland og margs konar auðæfi önnur, bæði í löndum og lausum aurum. Af skiljanlegum ástæðum eru nærri samhljóða heimildir í Kristnisögu og Haukdælapætti, þar sem þær munu styðjast við Íslendingabók.

Gissur Ísleifsson stofnar þannig til biskupsstóls hér á landi í eiginlegum skilningi, og til þess, að mál það nái fram að ganga, gefur hann fyrst og fremst ættaróðal sitt, svo að fullnægt verði kirkjulegu lögmáli, að biskup hafi fast aðsetur.

Um aldirnar eru Skálholt hinn mikli miðdepill menningar- og athafnalífs, auk þess sem það er aðalstöðvar kirkjuhöfðingjanna. Í augum landsmanna lagði ætíð meiri ljóma af Skálholtsstað en nokkrum öðrum, að Hólustað frágengnum. Siðaskiptin ollu hér engri breytingu á, og jafnvel er ekki trútt um, að menn hafi rennt vonaraugum til Skálholts í hörmungum 18. aldarinnar og skyggnt þá merki forns frelsis og fornrar frægðar, er þjóðin var að því komin að glata sjálfri sér. Því skal ekki heldur gleymt, að í Skálholti voru fyrst prentuð öndvegisrit íslenzkrar sagnaritunar.

En hörmungar og niðurlægning 18. aldar leiddu m. a. af sér, að eftir Móðuharðindin var svo komið, að Skálholtsstaður var hálfvallinn og þurfti mikillar endurreisnar við, þótt þar sætu hinir merku feðgar Finnur og Hannes biskupar. Enn fremur voru nýir tímar að færast í hönd. Reykjavík var þá þegar ákvörðuð til þess að vera aðsetur stjórnarvalda hérlendis. Og hinn mikli jarðarstóll Skálholts var um árabíl til óhæginda vegna slæmrar aðstöðu almennt til búskapar.

Auk þess má og benda á skoðanir þær, sem ofarlega voru í Danmörku, um að gera sem flesta bændur að sjálfseignarbændum. Úr þessu öllu verður svo það, að stóll og skóli verða fluttir til Reykjavíkur, og hefst þá fullkominn eymdartími í sögu Skálholtsstaðar. Gripir dómkirkjunnar tvístrast og glatast flestir; sjálf er hún rifin, komin að hruni, eftir að sóknarpresturinn hefur neitað að messa í henni.

Það er þó bærilegra að koma heim að Hólum, þar sem tókst að reisa stóra og myndarlega dómkirkju úr steini, er enn stendur og tengir nútímann við liðna sögu.

Reyndar hafði Finnur biskup leitað til stjórnarvalda um það að reisa steinkirkju í Skálholti, þar sem undirstaðan væri þar öllu betri en á Hólum. Úr því varð ekki. Og því fór sem fór, að Skálholt hefur verið í hinn mestu niðurlægingu fram á síðustu ár, að stjórnarvöld hafa hafið þar mikla endurreisn fyrir fé, sem Alþingi hefur veitt til þeirra mála.

Tilskipunin hinn 29. apríl 1785 gerði í 1. gr. ráð fyrir, að biskupssetrið væri flutt til Reykjavíkur, en 3. gr. a, að biskup hefði lánsheimild allt að 1200 rd. til að reisa bústað fyrir, sem áttu svo að hvíla á embættinu. Enn fremur mátti hann kjósa eina af jörðum kóns í Gullbringu- og Kjósarsýslu sér til hlunninda og að auki eina af stólsjörðum handa biskupsekkju, ef væri, ella svari hann sjálfur til jarðarinnar gegn afgjaldi. Framkvæmd á þessu varð engin, því að Hannes biskup kaus að sitja í Skálholti, sem hann keypti sjálfur. Eftirmaður hans, dómkirkjupresturinn í Reykjavík, Geir Vídalín, varð eigi heldur aðnjótandi ákvæða tilskipunarinnar 1785. Sótti hann eftir á ýmsum tímum að fá Bessastaði eða Elliðavatn fyrir stólsetur, en úr því varð ekki. Hann sat á Lambastöðum til 1806, er hann fékk leigt

hús það, er Petreus kaupmaður átti í Aðalstræti, þar sem nú er nýlenduvöruverzlun Silla og Valda, og var loks fenginn konungsúrskurður um kaup á því húsnæði til bráðabirgða 27. sept. 1822 fyrir 500 rbd. seðla. Ekki var hærra risið þá, og höfðu þó gerzt miklar breytingar enn, því að 1801 voru biskupsdæmin fornu sameinuð og Geir þannig síðastur Skálholtsbiskup, ef telja skyldi, og fyrsti biskup yfir Íslandi.

Breytingin 1801 leiddi af sér, að Norðlendingar misstu í senn stól og skóla, og komu þar engar bætur fyrir. Stóls- og skólaeignir voru allar seldar, en andvirðið hvarf í hinni almennu verðfellingu. Þá höfðu Norðlendingar haft sinn biskup samfleytt frá 1106, og reyndar fyrr, því að um daga Ísleifs biskups dvaldist Bjarnharður biskup saxlenzki um 20 ára skeið á Norðurlandi, en minningin um það knúði fram kröfuna um biskup, er var fullnægt með vígslu Jóns helga Ögmundssonar 1106.

Steingrímur biskup Jónsson vildi eðlilega ekki una við að vera hálfgildings niðursetningur í Reykjavík, og hinn 2. apríl 1825 var fenginn konungsúrskurður um, að reisa skyldi biskupssetur. Hinn 5. apríl 1826 er úrskurðað, að það skyldi reist í Laugarnesi. Hinn 28. sept. 1838 var svo úrskurðað, að Laugarneslandið skyldi allt keypt vegna biskups. Á Laugarnesi hafði þá verið reist með miklum kostnaði biskupssetur, en mörgum er kunnugt, hvernig tókst með smíð þá. Allt eyðilagðist í raka vegna þakleka, og fóru leikar svo, að hinn 8. apríl 1856 er leyft, að biskupinn flytji til Reykjavíkur og fái 200 rd. í húsaleigustyrk árlega, en Laugarnesið selt, þótt erfiðlega gengi. Upp frá því hefur biskup Íslands setið í sjálfri Reykjavík og notið húsaleigustyrks, nema þau fáu ár, sem stjórnarvöld fengu biskupnum ríkis-sjóðseignina Gimli til íbúðar.

Þetta ástand er ekki viðunandi til lengdar. Flutningur stólanna og sala stóls-eignanna á sínum tíma voru ekki sprottin af neinum illvilja. En hinn mikli sjóður, sem myndaðist við söluna, varð að engu vegna verðfalls peninga í og eftir Napóleonsstýrjaldirnar. Og bygging Laugarnesstofu tókst með eindæmum.

En þetta hefur einnig haft þau áhrif, að tign biskups hefur sett ofan, og eftir að framkvæmdavaldið færðist heim til landsins, hefur þróunin orðið sú, að biskup er fjarri því að vera fullvalda um ýmis veraldleg mál kirkjunnar.

Skálholt og Hólar eru ásamt Þingvöllum, Odda og Reykholti sennilega þeir staðir, er hæst ber í hugum innlendra sem erlendra manna.

Og nú hefur Skálholt á ápreifanlegan hátt tengt saman fortíð og nútíð. Sennilega gleymir því enginn, er viðstaddur var, er kista Páls biskups Jónssonar var opnuð. Þá gerði úrhelli rétt eins og daginn, er útför hans fór fram. Og er lokið var tekið af kistunni, sáu menn kaldan tíguleik dauðans og fundu ofurþunga sögunnar. Þá fundu menn tengsl, raunveruleg og sterk, við hina liðnu fortíð. Og orð Pálssögu biskups fengu þá ápreifanlega sönnun og staðfestingu, og beinin, er lágu í nekt sinni, töluðu sína sterka máli. Það var og sögu ríkara að sjá og skynja, hversu feikistór kirkjan forna hafði verið. Og eins stór var og reyndar Hóladómkirkja hin forna.

Á Norðurlöndum hefur viðreisn Skálholts fengið glæsilegan byr. Kirkjur Norðurlanda hafa gefið góðar og miklar klukkur, 4 að tölu, silfurstjaka og annan altarisbúnað og font úr færeysku grjóti. Einstaklingar í Danmörku hafa gefið altarisöflu skorna, vandað pípuorgel, glermálverk í alla glugga kirkjunnar, einstaklingar í Noregi trjávið, þilplötur og hellur á allt þak kirkjunnar. Og von er á fleiri gjöfum erlendis frá.

Það má með sönnu segja, að fá innlend málefni hafa fengið jafnvirkan stuðning erlendis frá eins og endurbygging Skálholts.

Endurreisn biskupsstóls í Skálholti gerir kleift að bæta fyrir það, sem tjón var að. Þar er hinn virðulegasti staður, sögustaður, er allir þekkja, sem er hið rétta aðsetur biskups og veitir embættinu stoð og stuðning liðinna alda.

Það var heppileg ráðstöfun, að æðsta manni þjóðarinnar skyldu fengnir Bessa-staðir til ábúðar. Og hið mikla endurreisnarstarf í Skálholti gerir það kleift að búa að öðru mesta og elzta virðingarembætti þjóðarinnar þar á viðeigandi hátt.

Ýmsum kann að finnast, að óhyggilegt sé að setja biskup Íslands niður í sveit. Svo er ekki. Það er einn liður í því að gera kirkjuna óháðari ríkisvaldinu (enda liggur annar liður hér fyrir í frumvarpi því um kirkjuþing og kirkjuráð, sem Alþingi fjallar um þessa dagana). Það er óhyggilegt, hættulegt og vart viðeigandi að binda allar menningarmiðstöðvar við Reykjavík. Styrkur hefur það verið Svíum að halda Uppsölum og Englendingum Kantaraborg sem höfuðstöðvum kirkna sinna. Og fyrir biskupsstólinn hér á landi mundi flutningur hans að þeim stað, er Alþingi á sinum tíma ákvað sem stólsetur, merkja aukna virðingu og aukið sjálfstæði. Með þeim flutningi er bætt fyrir fornar syndir og mistök og biskupnum sköpuð viðeigandi aðstaða og aukin virðing.